

MÓRA FERENC

Életének körülményei annyi és oly sokféle munkát róttak rá —, de ez a sokoldalúságával és elmélyültségével egyaránt lenyűgöző ember maradandót alkotott, bármit kívánt tőle a sors. A szegedi múzeumot és könyvtárat a legszebb, leggazdagabb ilyenfajta vidéki intézménnyé fejlesztette »a halott könyvek, száritott virágok, ezeresztendő cserépek vidéki nyilvántartója«; ásatásai, régészeti kutatásai európai jelentőségű eredményekre vezettek; tekintélynek tartották növénytani, állattani kérdésekben is, barátai körében csodált polihisztor volt; újságcikkeit tízezrek várták minden vasárnap; és ami a legfontosabb: irodalmi munkássága — először ifjúsági írásaival, később főképp a korabeli magyar világot megjelenítő regényeivel és elbeszéléseivel — a kor legjelentősebb magyar írói közé emelte. Hányszor töprengett életének, munkájának értelme felől... Írásaiban számtalanszor felbukkanó megjegyzései közül azt éreztem legjellemzőbbnek, amit élete vége felé egyik jubiláris ünneplésekor mondott: »Nem vagyok más, csak a magyar élet riportere; riportokat írok hol a halott hunokról, hol az élő tanyaiakról, vagy ha jobb témám nincs — a szívméről.«

1.

A foltozó szücs és a kenyérsütő aszszony ötödik fia 1879-ben született Kis-kunfélegyházán, a négy évtized múlva Móra Ferenc utcává lett Daru utcában. Gyerekkorában örökké krajcáros gondok felhőzik családjának életét, akkor lett »befelé síró fajta«. A *Mindennapi kenyereünk és Szeptemberi emlék* című elbeszélését olvassa el, ezeket az együttérzés könnyét és meghatott csodálatot ébresztő gyönyörű elbeszéléseket, aki ismeri akarja Móra gyermekkorának, családjának, diákoskodásának légkörét. Gyerekkorának élményei később számtalanszor felragyognak írásaiban; akkor sem tud másképp látni, érezni, mint apja, a városzéli félig paraszt, félig mesterember, akinek 48-as érzelmei miatt soha sincs szerencséje a magas hatóságokkal. Ebből az időből származik pl. Móra annyiszor jelentkező ellenszenv a bürokratikus közigazgatással szemben. Nem felejtí azokat az emlékeket, amikor »elállt a házunk szívverése he-tekre, ha a bakter pecsétés írást adott be az ablakon«.

Első betűszomjas éveiből legboldogabb élményeként emlékszik arra a napra,

amikor édesanyja egy kakas árából — apja tudta nélkül — megvette neki első könyvét, az *Ezeregyéjszakát*.

A Félegyházi Hírlap című helyi lap már tizennégy éves korában közli verseit.

A pesti egyetemen természetrajz— földrajz tanárnak készül; tanít is egy esztendőt Felsőlövön. 1902-ben a Szegedi Napló munkatársa (később szerkesztője) lesz, ahová eredetileg Adyt hívták, de Ady keveselte a fizetést. Voltaképpen ezzel indul írói pályája, amelyen mintegy két évtizedig — saját hasonlatával — döcögő vicinálisként halad. A Szegedi Naplót 48-as, függetlenségi szellemben szerkeszti, egyszer felségsértési pert is akasztanak a nyakába. A szegedi városi múzeumba Tömörkény hívja meg; Tömörkény halála után ő lesz a múzeum igazgatója is.

Első megjelent könyve verses mese (*Az aranyszörű bárány*, 1903). Ezután is sokat ír az ifjúságnak nagy szegedi elődeihez, Mikszáthoz, Gárdonyihoz, Tömörkényhez hasonlóan. Móra ifjúsági művei (*Dióbél királyfi*, *Csalavári Csala-vér*, *Kincskereső kis ködmön* stb.), amelyek ma is gyermekeink legkedveltebb olvasmányai közé tartoznak, fontos részei a századforduló után kibontakozó újstílusú magyar ifjúsági irodalomnak. Már igazi írók írják a mesekönyveket és ifjúsági regényeket. Ízlésük és tehetség-

gük elfordul az addig dívó idétlen didaktikájú, üvegházi modorú ifjúsági irodalomtól és ifjúsági műveikben (elsősorban Móricz, Molnár, Gárdonyi és Móra) győzelemre viszik a természetes hangot, a művészi igényességet és haladó nemzeti eszmények romantikus hevű tiszteletét.

Móra lírája sokáig alig több egy mélyen érző, bölcs ember töprengésénél családi szomorúságokról, örömeiről, a körülötte kavargó világról. Az első világháború alatt azonban sokat nő Móra költészetének hőfoka és mondanivalójának jelentősége. A humanista-pacifista író kezdetől szembeszáll a háborús örüléssel és versei hangot adnak a nép elkecseregésének. Néhány verse, mint pl. a *Pièta*, a háború borzalmaiba beleőrülő parasztasszony, Papi Kis Veron megőrző története, bejárja az egész országot — és eszmei fejlődésének első magaslátán mutatja Mórát. Szerkesztése alatt a Szegedi Napló is ritka sziget marad a militarista őrzöngés közepette. 1918 őszén tagja a szegedi Nemzeti Tanácsnak, megelégnül közéleti tevékenysége, ekkor írja egyik legszebb cikkét *Hiszek az emberben* címmel. *»Füstön, ködön, gyászon, szenvedésen túl«* látja *»a jövőndő napsütött vetését«* —, de mégsem tud eljutni a proletárdiktatúra megértéséig.

2.

A fehérterrortól és a kurzus politikájától undorral fordul el. Regényei is valának erről; ekkor mélyül el társadalomkritikája, ezekben az években lesz igazán nagy író. 1921-ben írja *A festő halála* c. első regényét (a további kiadásokban *Négy apának egy leánya* címmel jelent meg). A regény látszólag könnyed, színes, érzelmes história, egy öregedő régész melábulba enyésző szerelméről. Anekdóta és líra, idill és tragédia változó sodrában mutatja be Móra egy kis Tisza menti falu életét az 1919 utáni magyar világ sivár levegőjében. A falu intelligenciája, a bogaras, félőrrült orvos, az étel-ital örömei közt álmodozó pap, a falu népét ravasz erőszakkal marékban tartó jegyző éppúgy jellemző alakjai a levert forradalom utáni országnak, mint a testi-lelki nyomorúságban fulladozó parasztok. Hiába Móra melegen sugárzó humora, ez a humor igen gyakran torzul keserűséget, fájdalmat takaró öngúnyná.

Hannibál feltámasztása című kisregényét 1924-ben írja — de csak az ideai könyvnapon jelent meg. A regény első személyben írt ragyogó pamflet, szatirikus kép a bethleni konszolidáció első éveiből. Főhőse klasszika-filológus tanár,

oroszfogságból érkezik haza félkézzel, orosz feleséggel és azzal az elhatározással, hogy nem politizál. Arról ír tanulmányt az iskolai értesítőbe, mennyire másképp alakult volna a világ sora, ha nem a rómaiak, az erőszak emberei, hanem a finom szellemű pünök győznek a zámiai csatában. Meg is járja a következtetéseiivel: rásütik, hogy a zsidók világaluralmát akarja (mert a pünök semiták...), a parlamentben, a sajtóban a magyarság ellenségének titulálják. Majdnem öngyilkosságba hajszolják, végül állását veszti. Érthető, miért nem jelenhetett meg a *Hannibál feltámasztása* a felszabadulás előtt: maró szatírája telibe találja a rendszert a faji gyűlölködésnek, az ostobaság terrorjának, a kurzuslovagok aljas üzelmének világát.

A magyar paraszt, *»a lehajtott fejű, szomorú és fáradt emberek«, »a szik-kadt, kopár mezők«* regényét akarta megírni Móra *»Ének a búzamezőkről«* (1927) című művében. A regény azzal indul, hogyan tapos bele a háború egy Szeged-vidéki tanyai család életébe, s azzal fejlődik be, hogyan stabilizálódik itt újból a nyomor és sötétség világa. 1919-ben is alig jut el ide valami a forradalom hívásából, s aztán a fehér világ mint koporsófedél zuhan a tanyasi kisemberek reményeire. Mórának sohasem volt jobb lehetősége, hogy átfogó képben, a gyökerekig világitva mutassa meg a parasztság és az egész magyar társadalom alapvető, alkati hibáit, hogy *»apostol és próféta«* legyen, mint egyhelyütt a regényírótól kívánja. De hiába látja, hogy a magyar falu a kapitalizmus szorításában vergődik, nem bízik abban, hogy másképp lehet, nem hisz abban az erőben, amely széppé, emberivé formálhatná itt az életet. Ezért fedik el a regényben az alapvető társadalmi okokat szerelmi konfliktusok, lélektani problémák, ezért kerül végül is a miszticizmus, a dezilluzionáltság kátyújába. Az *Ének a búzamezőkről* Ferenc és Etel szerelmének vagy az öreg Mátyás alakjának rajzában az írói remeklés nagyszerű miniatűrjeit adja, de az egész kompozíció nem tudja elérni a szándékolt célt.

Móra egynek érzi magát az elesett alföldi szegényparasztsággal, de kiábrándulások buktatói között élő, rezignált ember lesz, akiben a társadalmi elégedetlenség feszítő ereje iróniává csendesedik és legfőképpen: nem találja meg a kapcsolatot a munkásosztállyal. Azokban az években pedig már csak erről a társadalmi és ideológiai alapról lehet a magyar életet alakító erők mélyére látni és a jövő fényeit megvillantani. Ilyen módon a regény nem több annál, mint

amit az öreg Mátyás mond egy helyen: »Ha az ember sóhajtani nem tudna, hát mögfulladna.« Pedig ő is tudja már, hogy — mint egyszer bátyjának írja — szívfájással meg nem álltunk semmit.

Móra utolsó regényében, az *Aranykoporsó*-ban messze kerül addigi témáitól — Diocletianusnak, a késői császárszokor nagy uralkodójának korába. Az író Móra ábrázoló művészetét segíti ebben a regényben az elmúlt korokat tudós szenvedéllyel feltáró régész Móra is. A regény első fele igazi szélessodró, nagytávlatú epika a Római Birodalom egységét újból megteremtő Diocletianus küzdelmeiről, majd a keresztényüldözések fellángolásáról, és történeti konkrétságával éppúgy megragadja az olvasót, mint a kor meglevenítésének művészetével. A továbbiakban Diocletianus fiának tragikus szerelme tölti be a regényt. Igen nagy a regény korfestő, lélekábrázoló ereje és Móra csodálatosan szép, tárgyiaságot, lírai tömörséget és zeneiséget egyesítő nyelve talán itt a legkifejezőbb. Az *Aranykoporsó* kétségtelenül az egyetemes történehez kapcsolódó legszébb magyar regények közé tartozik.

3.

Még írja az *Aranykoporsót*, amikor a Földhözragadt Jánosoknak tekintetét érzi a kéziratpapíron. 1932-ben, a gazdasági válság mélypontján döbbenetessé nő véreinek, az egyingeseknek, a mezitálábasoknak a nyomorúsága. »Közülünk való vagy... beszélj rólunk... Ne cifrázd, ne szépítsd...« Erre a hívásra felel *Földhözragadt Jánosék 1932-ben* című cikksorozata. Nem mond el mindent, amit lát, úgy is hihetetlen a tények brutalitása. Az 58 pengős búzán bérelt föld 6 pengős búzát terem és az alföldi tanyákong döng a végrehajtó kkalapácsa; kukoricaliszten és vadhagymán dolgoznak a tanyai zsellérek, ha van munkájuk; a nyomorúság az örület és az elállatiasodás zavaros hullámaait zúdítja a magyar falura. A magyar nép »jobbágykorában sem szenvedett annyit, mint a kapitalizmus rabszolgájaként ma« — írja egyik 1932-ben kelt levelében.

A cikksorozatra felfigyelnek az országban, de az író maga sem reméli, hogy írásai rést vághatnak »a torkonragadhatatlan, legyőzhetetlen Rendszeren«.

Móra ekkor már az ország legnépszerűbb írója. Népszerűségét elsősorban újságcikkei teremtik meg, amelyek a húszas évek elejétől fővárosi lapokban, a Világban, a Magyar Hírlapban, majd a Pesti Hírlapban jelennek meg rendsze-

resen. E rövidreszabott pályakép során éppen csak utalhatok e tárcák, életképek, vallomások, kis elbeszélések témáira és Móra írói magatartásának egykét vonására. Móra újságírói munkássága színvonalban és az írói szolgálat lendületében méltó folytatója a Jókai, Mikszáth, Bródy-teremtette hagyományoknak.

Különösen jelentősek azok a cikkei, amelyekben valóban mint »a magyar élet riportere« szólal meg. Ezekből az írásokból az ellenforradalmi Magyarországnak a kisemberek, a paraszti milliók szemével látott jellemző képe bontakozik ki. A »nemzeti nyomor« égő sebeitől, a tisztességet vesszőfuttató, a becsutelnységnek gazsuláló közéleti erkölcsről, a fafejű bürokratizmusról vagy a Horthy-korszak népellenes és kultúraellenes kultúrpolitikájáról írott cikkei akár forrásul is szolgálhatnak e korszak kutatóinak. Önéletrajzi írásaiban (*A Daru utcától a Móra Ferenc utcáig*) is rengeteg a kortörténeti reflexió.

Ma is érdekesek és tanulságosak azok a cikkei, amelyeket a polihisztor Móra »a tudás szentjamosbogarainak« szánt. Sokoldalú tudása csodálatos könnyedséggel és kedvességgel szövődik cikkeibe. Utál mindenfajta nagyképűséget, műveletlenséget. Számos archeológiai-néprajzi cikket ír (*Utazás a földalatti Magyarországon*), szereti »az ősök vallatását«. Ő egyébként az elmúlt évtizedek legszerencsésebb magyar archeológusa, több mint 3000 avar, gepida, honfoglalaskori sírt tárt fel. Szívesen ír kultúr-történeti, növénytani témákról (*Georgikon*); útiélményeiben is (*Beszélgetés a ferde toronnyal, Túl a palánkon*) sok a megragadó ötlet, értékes megfigyelés.

Szinte mindig első személyben ír, gyakran ő maga a hőse írásainak, mégsem lesz unalmas. Szubjektivitásának varázsa, bölcs Arany János-i humora, stílusának meleg líraisága maradandóvá teszik kevésbé jelentős cikkeit is.

4.

Móra élete vége felé torzónak mondja azt, amit alkotott. Úgy érzi, hogy más munkái miatt tollában maradnak a legjobb művei. Halála pillanatáig tele van tervekkel. Már pusztítja szervezetét a rák, de utolsó nyarán még regényt kezd Rózsa Sándorról.

Nyilvánvaló, hogy a másfajta munkák, a kenyékereset céljával is folytatott újságírás mellett inkább Móra világnézetében kell keresnünk az igazi nagy koncepciók hiányának okát. Felvilágosult liberalizmusából, humanizmusából nem

futja arra, hogy a kor Móricz-i színvonalú epikus lehessen; társadalomkritikája csak olykor-olykor tudja megközelíteni a Móricz-i ízzást és átfogó erőt. (Valóságismerete és népszerűsége így is hat a népiesekre.)

Móra Ferencet életében és halála után is többre becsülik az olvasók, mint a kritika és az irodalomtörténet. Műveinek sorsa, értékelésének alakulása arra figyelmeztet, hogy sok még a tennivalónk megbecsülése körül. Schöpfung irodalomtörténete pl. érthetetlen módon csak »a regionális irodalom« képviselőjének tartja. Igaz, hogy Móra műveiben szinte mindig az alföldi magyarság életéről beszél; de ki tagadhatná ma már problémáinak, írásművészetének nemzeti jelentőségét? A hivatalos irodalompolitika a felszabadulás előtt igyekszik Mórát a kispolgári tömegek érzelmes szórakoztatójaként elkönyvelni. Igaz, nem egyszer Móra maga is tápot ad ilyen törekvéseknek végtelen szerénységet tükröző, írásainak értékét kétségbe

vonó megjegyzéseivel. Nemrég pedig — a halálának húszadik évfordulójára írott cikkekben világnézeti korlátainak elemzése során kevés hely maradt pozitív eredményeinek hangsúlyozására.

További kutatások, elemzések feladata Móra jelentőségének, irodalmi szerepének alaposabban tárgyalása. Kétségtelen pl., hogy Mikszáth, Eötvös Károly és Tömörkény »anekdotizmusának« része van Móra írásművészetének, műfajainak kialakulására. Ez a hagyomány gazdagodik is nála, főképp líraiabban hangvétellel és a folklórból sarjadó esztétikájának sajátos ízeivel. Leglényegesebb azonban, hogy — bár az igazi forradalmiság hiányzik műveiből — mindvégig töretlen marad írásainak erkölcsi hitele, becsületes szándéka, nemzeti múltunk legszebb eszményeibe kapaszkodó (milyen lelkes vonzódással tudott írni Petőfiről, Tánccsíról!) és egy különb jövő felé forduló humanizmusa. Móra életműve a közel-múlt magyar irodalmának a legnagyobbakat megközelítő értéke.

Pók Lajos

A SZOVJETSZKOJE ISZKUSSZTVO 2 kötetes gyűjteményt adott ki »A népi demokratikus országok klasszikus drámairodalma« címmel. Az 1. kötetben Lengyelország és Csehszlovákia klasszikus színpadi műveinek válogatott munkái vannak, míg a 2. kötetben foglalnak helyet Bulgária, Magyarország és Románia. Magyarország drámairodalmát 3 színdarab képviseli: Bánk bán, Ingyenélők, Uri muri. (Szovjetszka Kultura).

□

NÉPRAJZI MUNKAKÖZÖSSÉG ALAKULT

A SZOMBATHELYI MEGYEI KÖNYVTÁRBAN

A megyei és járási könyvtárakban helytörténeti és néprajzi adattárakat kívánunk létesíteni megyénkben. Az adattár anyagát kétféle módon szedjük össze: a már meglévő gyűjtemésekből és saját gyűjtésből.

A saját gyűjtést munkaközösség végzi, mely ez év tavaszán, főképp középsikolai tanulókból alakult. Heti összejöveteleinken állandóan bővítettük néprajzi ismereteiket, s megismertettük velük a gyűjtés módszereit. Jelenleg a Nagy Lajos Gimnázumból 11, a Közgazdasági Nyű Technikumból 3, a Közgazdasági Leány Technikumból 22 és a Gépipari Technikumból 2 tagja van a munkaközösségnek.

A nyári szünetidőre minden tag kapott feladatot. Mindenki gyűjti a gyermekszokásokat, ezenkívül pedig a helyi adottságoknak megfelelő szokásokat, hagyományokat.

A munkaközösség több tagja a munkahagyományok gyűjtését végzi. Külön brigád végzi a szombathelyi származású Derkovits Gyula festőművészre vonatkozó helyi hagyományok gyűjtését.

A nyári szünetidő kizárólag adatgyűjtésre szolgál. Szeptember folyamán az íráskészséggel rendelkező tagok a gyűjtött anyagot feldolgozzák, s a Megyei Könyvtár olvasótermében nyilvánosan bemutatják. A legsikerültebb írásokat felküldjük a IV. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázatra. Kőszegen, Sárváron és Szentgotthárdon a járási könyvtárak keretében most folyik a munkaközösségek megszervezése. (Kuntár L.)

A SZOVJET KÖNYVKIADÁS 27 évről beszédes adatokat közöl a »Szovjet Könyvkereskedelem« legutóbbi száma. Eszerint amíg 1913-ban, az utolsó békesztendőben, a cári Oroszországban 26 200 könyv jelent meg 86,7 millió példányban, addig 1954-ben 49 000 mű került kiadásra 976,7 millió példányban. A kiadott művek példányszáma tehát 11-szeresen haladja meg az 1913. évit. A marxizmus-leninizmus klasszikusainak művel 18 466 kötetben, együttesen 1 milliárd 63 millió példányban jelentek meg. Az 1928–1954. években megjelent művek 28,2 százaléka politikai, társadalmi és gazdasági irodalom, 10,6 százaléka természettudományi és matematikai, 9,3 százaléka mezőgazdasági, 8 százaléka műszaki, 11,5 százaléka nyelvtudományi és irodalomelméleti és 16,2 százaléka szépirodalmi jellegű mű volt. Az ifjúsági irodalom alkotásai közül az 1918–1954. években 1 milliárd 316 millió példányt jelentettek meg.

□

JELVÉNNYEL ÉS PÉNZJUTALOMMAL tüntetik ki az Építők Szakszervezetének legjobb könyvtárosaikat. A »Kitűnő könyvtáros« elnevezésű jelvény 500 forint pénzjutalommal, a »Dicséretes könyvtáros« jelvény 300 forint pénzjutalommal és a »Jó könyvtáros« jelvény könyvjutalommal jár. A szakszervezet elnökségének határozata alapján júliusban három könyvtáros a második fokozatú, 11 könyvtáros a harmadik fokozatú jelvényt és jutalmat kapta. (Kazimíry Gy.)

